

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ
Кафедра економіки підприємства

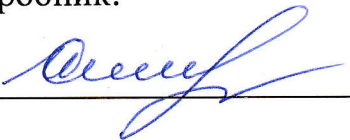
РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«ПРОГРАМИ І ПРОЄКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

рівень вищої освіти	другий (магістерський)
спеціальність	232 Соціальне забезпечення
назва освітньої програми	Економіка та організація соціального забезпечення
статус	обов'язкова

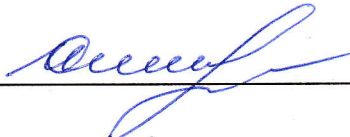
Краматорськ
ДДМА
2020

Робоча програма навчальної дисципліни «Програми і проєкти соціального захисту та соціального забезпечення» для підготовки фахівців за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, спеціальність 232 Соціальне забезпечення, освітня програма «Економіка та організація соціального забезпечення».

Розробник:

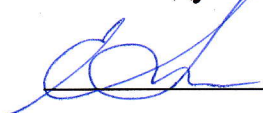

_____ І.І. Смирнова, канд. екон. наук, доцент

Гарант спеціальності 232 Соціальне забезпечення:

_____ І.І. Смирнова, канд. екон. наук, доцент

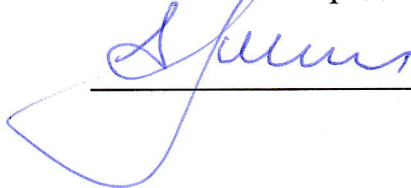
Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри економіки підприємства, протокол № 13 від 27.08.2020 р.

В.о. завідувача кафедри:

_____ Є.О. Підгора, канд. техн. наук, доцент

Розглянуто і затверджено на засіданні Вченої ради факультету економіки та менеджменту протокол № 10-08/20 від 31.08.2020 р.

Голова Вченої ради факультету:

_____ Є.В. Мироненко, д-р техн. наук, професор

І ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Актуальність вивчення дисципліни у зв'язку із завданнями професійної діяльності та навчання.

На сучасному етапі розвитку нашої держави важливого значення набуває соціальний захист, оскільки для сьогодення, яке характеризується перетворенням суспільних відносин, пошуком векторів політичного і економічного розвитку, важливим є подолання таких кризових явищ як спад виробництва, безробіття, бідність тощо. За таких умов національна соціальна політика не повинна обмежуватися тільки соціальним захистом вразливих верств населення, а сприяти створенню відповідних умов для розвитку активної економічної діяльності населення нашої країни, а в перспективі стати ефективним механізмом розвитку соціальних та суспільних відносин, створення умов для реалізації соціального потенціалу людини.

Особливого значення в наш час набуває фахове дослідження всіх, а саме – соціальних відносин, у зв'язку з докорінними змінами в системі суспільних відносин, зачіпаючи тим самим інтереси мільйонів людей і викликаючи закономірне протистояння цих суб'єктів. Програми та проекти соціального захисту та соціального забезпечення – це розроблене ініціатором соціальне нововведення, метою якого являється створення, модернізація або стабілізація соціально значимою для суспільства цінності, що несе позитивні наслідки після здійснення. Результатом соціального проєктування є не лише соціальний проєкт або програма, але і створення відповідної соціально-культурної інфраструктури, що забезпечує його розробку і реалізацію. По суті соціальне проєктування перетворюється на механізм соціальної ініціативи і самоорганізації різних індивідів і соціальних груп, і у цьому сенсі сам проєкт стає своєрідним соціальним стимулом, навкруги якого розгортаються інноваційні процеси. Таким чином, соціальне проєктування можна розглядати як практичну теорію соціальних змін спрямованих в майбутньому на позитивні соціальні наслідки. У розвиненому суспільстві постійно виникають передумови для соціальної дії, а саме чинниками соціальної детермінації виступають: громадська потреба в зміні соціальних систем або соціальних об'єктів; необхідність в задоволенні соціальних потреб; потреба в реалізації соціальної творчості; орієнтація на прогресивні форми буття, соціальні перетворення дійсності. З огляду на сказане дисципліна «Програми і проекти соціального захисту та соціального забезпечення» являється актуальною для сьогодення.

1.2. Мета дисципліни – формування системи теоретичних і прикладних знань, наукового підходу до комплексного вивчення соціального захисту та соціального забезпечення як цілісного процесу, аналіз найважливіших теоретико-методологічних питань розвитку соціального проєктування, створення адекватного уявлення про соціальні процеси та явища, що відбуваються в цій сфері, механізми забезпечення та розвитку соціального захисту в Україні.

1.3. Завдання дисципліни:

формування навичок володіння механізмами формування і регулювання соціального захисту; вивчення актуальних проблем соціальної сфери та механізмів функціонування інституцій, які займаються розробкою та впровадженням соціальної політики в Україні; опанування навичок вирішення конкретних завдань аналізу соціальних процесів та розробки соціальних програм і проєктів; оволодіння методами та опанування основних інструментів управління проєктами на всіх фазах життєвого циклу проєкту.

1.4. Передумови для вивчення дисципліни: складання фахового вступного випробування або вивчення дисциплін «Економіка соціального забезпечення», «Державна політика соціального захисту та соціального забезпечення», «Право соціального забезпечення».

1.5. Мова викладання: українська

1.6. Обсяг навчальної дисципліни та його розподіл за видами навчальних занять:

- загальний обсяг становить 180 годин / 6,0 кредитів, в т.ч.:
- денна форма навчання: лекції – 36 годин, практичні (семінарські) – 36 годин, самостійна робота здобувачів – 108 годин;
- заочна форма навчання: лекції – 8 годин, практичні (семінарські) – 4 години, самостійна робота здобувачів – 168 годин.

II ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен продемонструвати достатній рівень сформованості наступних програмних результатів навчання:

самостійно й автономно знаходити інформацію необхідну для розвитку професійних навичок та якостей (ПРН6);

виявляти потреби різних верств населення та розробляти відповідні програми соціального захисту щодо їх вирішення (ПРН12);

здатність демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї для розв'язання завдань професійної діяльності (ПРН14);

розробляти програми навчання та обміну досвідом в системі соціального захисту населення (ПРН16);

розробляти та апробувати соціальні проєкти і технології (ПРН18);

демонструвати вміння креативно вирішувати проблеми та приймати інноваційні рішення, мислити та застосовувати творчі здібності до формування принципово нових ідей в системі заходів з соціального захисту та соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ПРН21).

У результаті вивчення навчальної дисципліни з урахуванням змістової спрямованості здобувач вищої освіти опановують систему знань і навичок, що дозволяють сформувати такі спеціальні результати:

у когнітивній сфері:

здобувач вищої освіти здатний продемонструвати знання категорій і понять: «соціальна програма», «соціальне проєкування», «соціальний

проект», «соціальна сфера», «соціальне управління», «соціальний захист», «соціальна політика», «соціальна забезпечення» тощо; та розуміння основних процесів соціального захисту;

здобувач вищої освіти здатний продемонструвати знання теоретичних концепцій, з позицій яких відбувається соціальне проектування та соціологічне вивчення соціальної сфери;

в афективній сфері:

здобувач вищої освіти здатний критично осмислювати лекційний та позалекційний навчальний матеріал; аргументувати на основі теоретичного матеріалу і нормативно-правових документів власну позицію щодо особливостей соціального захисту; оцінити сучасний стан соціального забезпечення населення та дискутувати у професійному середовищі з питань обґрунтованості застосування міжнародних нормативно-правових актів у сфері соціальної політики та соціального захисту в українському законодавстві;

здобувач вищої освіти здатний співпрацювати із іншими здобувачами та викладачем в процесі обговорення проблемних моментів на лекційних та практичних заняттях, при виконанні і захисті індивідуальних завдань; ініціювати і брати участь у дискусії з питань навчальної дисципліни, розділяти цінності наукової етики та академічної доброчесності;

у психомоторній сфері:

здобувач вищої освіти здатний самостійно аналізувати і оцінювати теоретичні підходи та нормативні вимоги щодо регулювання соціального захисту населення, відслідковувати та прогнозувати тенденції зміни у механізмах такого регулювання;

здобувач вищої освіти здатний досліджувати сутність соціальних явищ і процесів, що відбуваються в соціальній сфері;

здобувач вищої освіти здатний самостійно застосовувати різноманітні методи створення соціальних проєктів/програм, оцінювати етапні та кінцеві результати виконання робіт; корегувати плани виконання процесів проєкту/програми;

самостійно дійснювати пошук, систематизацію, викладення літературного матеріалу та нормативно-правових джерел у соціальній сфері сучасного українського суспільства.

III ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади соціального захисту в умовах сучасного українського суспільства

Тема Т1. Сутність й основні напрями соціального захисту в сучасних умовах українського суспільства

Підходи до поняття «соціальний захист». Мета соціального захисту та соціального забезпечення. Основні складові соціального захисту. Організаційна структура соціального захисту.

Тема Т2. Управління соціальною політикою і соціальним забезпеченням в Україні

Правова та інституційна база соціальної політики. Завдання соціальної політики. Моделі соціальної політики. Рівні функціонування соціальних інституцій. Соціальні механізми вирішення соціальних проблем. Система соціального забезпечення.

Тема Т3. Джерела та напрями фінансування соціальних програм і проєктів

Внутрішні та зовнішні джерела фінансування соціальних програм і проєктів. Методи фінансування. Субвенції. Гранти. Розвиток системи фінансового забезпечення соціального захисту.

Змістовий модуль 2 Особливості розробки програм і проєктів соціального захисту та соціального забезпечення в контексті розвитку українського суспільства

Тема Т4. Управління проєктами у соціальній сфері

Сутність, функції та завдання управління проєктами. Чинники зовнішнього та внутрішнього середовища проєкту. Учасники соціального проєкту.

Тема Т5. Особливості соціального проєктування

Характеристика соціального проєктування. Класифікація проєктів соціальної спрямованості. Особливості соціального проєктування. Ознаки соціальних проєктів.

Тема Т6. Підходи до управління проєктами

Підходи до управління проєктним циклом. Інтегрований підхід. Логіко-структурний підхід. Логіко-структурна матриця.

Тема Т7. Технологія проєктної діяльності соціального захисту

Життєвий цикл проєкту. Фаза програмування. Фаза ідентифікація. Фаза формулювання. Фаза впровадження. Фаза моніторинг і оцінка. Принципи та види соціальної діагностики. Вимоги до формулювання мети і завдань проєкту. Логіка побудови проєкту.

Тема Т8. Інструменти проєктного циклу

«Дерево проблем». «Дерево цілей». Методика складання логіко-структурної матриці. Складання графіка заходів. Діаграма Ганта. Кошторис проєкту.

Тема Т9. Реалізація соціального проєкту
 Моніторинг. Процедура моніторингу соціальних проєктів. Система індикаторів. Сутність та види оцінки соціальних проєктів.

IV СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

4.1. Розподіл обсягу дисципліни за видами навчальних занять та темами

№ з/п	Назви змістових модулів і тем	Кількість годин (денна / заочна форма)				
		Усього	в т.ч.			
			Л	П (С)	Лаб	СРС
Змістовий модуль 1						
Теоретико-методологічні засади соціального захисту в умовах сучасного українського суспільства						
1.	Тема Т1. Сутність й основні напрями соціального захисту в сучасних умовах українського суспільства	20/20	4/	2/		14 / 20
2.	Тема Т2. Управління соціальною політикою і соціальним забезпеченням в Україні	20/20	4/	2/		14 / 20
3.	Тема Т3. Джерела та напрями фінансування соціальних програм і проєктів	20/20	4/	4/1		12 / 19
Змістовий модуль 2						
Особливості розробки програм і проєктів соціального захисту та соціального забезпечення в контексті розвитку українського суспільства						
4.	Тема Т4. Управління проєктами та програмами у соціальній сфері	20/20	4/1	4/		12 / 19
5.	Тема Т5. Особливості соціального проєктування	20/20	4/1	4/		12 / 19
6.	Тема Т6. Підходи до управління проєктами	20/20	4/	2/		14 / 20
7.	Тема Т7. Технологія проєктної діяльності соціального захисту	20/20	4/2	6/1		10 / 17
8.	Тема Т8. Інструменти проєктного циклу	20/20	4/2	6/1		10 / 17
9.	Тема Т9. Реалізація соціального проєкту	20/20	4/2	6/1		10 / 17
Усього годин		180 / 180	36 / 8	36 / 4		108 / 168

Л – лекції, П (С) – практичні (семінарські) заняття, Лаб – лабораторні заняття, СРС – самостійна робота здобувачів.

4.2. Тематика практичних занять

№ з/п	Тема заняття для денної форми навчання
1.	Сутність й основні напрями соціального захисту в сучасних умовах українського суспільства
2.	Управління соціальною політикою і соціальним захистом в Україні
3.	Програми національних систем соціального захисту
4.	Джерела та напрями фінансування соціальних програм і проєктів
5.	Прикладні аспекти управління проєктами
6.	Розробка концепції проєкту
7.	Планування реалізації проєкту
8.	Календарний план проєкту
9.	Кошторис та бюджет проєкту
10.	Моніторинг і оцінка проєкту

№ з/п	Тема заняття для заочної форми навчання
1.	Джерела та напрями фінансування соціальних програм і проєктів
2.	Розробка концепції проєкту
3.	Планування реалізації проєкту
4.	Кошторис та бюджет проєкту

4.3. Перелік індивідуальних завдань

1) Протягом періоду навчання здобувачі паралельно з аудиторними лекційними і практичними заняттями виконують індивідуальні завдання в вигляді доповіді та презентації, тез доповідей до наукової конференції / семінару та/або наукової статті за обраною тематикою. Тематика індивідуальних завдань:

- Проблеми та перспективи розвитку управління проєктами в Україні.
- Основні характеристики проєкту і його вимірювання
- Загальна характеристика основних етапів проєктного циклу
- Ресурсне забезпечення проєкту
- Формування проєктної команди
- Специфіка соціальних проєктів
- Соціальна ефективність проєкту.
- Принципи формування і розвитку команди проєкту.
- Методи ідентифікації проєктних ризиків.
- Методи управління проєктними ризиками.
- Місце проєкту в системі функціонування соціальної сфери.
- Проблеми управління соціальними проєктами в Україні.
- Чинники зовнішнього й внутрішнього середовища проєкту.
- Дискусійні аспекти визначення меж життєвого циклу соціального проєкту.
- Джерела та організаційні форми фінансування соціальних проєктів.
- Планування проєкту як складова управління проєктами.

- Управління вартістю проєкту: оцінка, аналіз, прогнозування.
- Контроль за виконанням проєкту. Методи контролю проєкту.
- Основи управління ресурсами проєкту.
- Основні принципи планування ресурсів проєкту.
- Стилi управління та лiдерство в проєкті. Роль менеджера проєкту.
- Управління конфліктами в проєктах.
- Поняття ризику та невизначеності. Сутність проєктного ризику.
- Причини виникнення та класифікація проєктних ризиків.
- Управління проєктними ризиками: сутність, принципи, особливості.

2) Протягом періоду навчання здобувачі вищої освіти виконують індивідуальне науково-дослідне завдання, яке передбачає розробку проєкту соціального захисту або проєкту соціального забезпечення за обраною тематикою в контексті розвитку українського суспільства.

V КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Контроль знань здобувачів здійснюється за рейтинговою накопичувальною (100-бальною) системою, яка передбачає складання обов'язкових контрольних точок.

Максимальна кількість балів (100) при оцінюванні знань з навчальної дисципліни, яка завершується екзаменом, формується з двох частин, з коефіцієнтом 0,5 кожна:

- за поточну успішність 100 балів (сума балів, зароблена у семестрі, але не менше 55);
- на екзамені 100 балів (мінімально необхідна кількість балів за екзамен 55).

Контрольні заходи включають:

поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних і оцінюється сумою набраних балів;

модульний контроль, що проводиться у формі підсумкової контрольної роботи за відповідний змістовий модуль та колоквиуму і має на меті оцінку результатів навчання здобувача після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни – змістового модуля;

підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі семестрового екзамену, відповідно до графіку навчального процесу.

Оцінювання знань здобувача під час занять та виконання індивідуальних завдань проводиться за такими критеріями:

розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються; ступінь засвоєння фактичного матеріалу навчальної дисципліни; ознайомлення з рекомендованою літературою; вміння поєднувати теорію з практикою при розгляді ситуацій, розв'язанні задач, проведенні розрахунків у процесі виконання індивідуальних завдань та завдань, винесених на розгляд в аудиторії; логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і при виступах в аудиторії; здатність

проводити критичну та незалежну оцінку певних проблемних питань; вміння здійснювати узагальнення інформації, обґрунтовувати свою власну точку зору та робити висновки; грамотність подачі матеріалу та оформлення роботи.

Загальними критеріями, за якими здійснюється оцінювання позааудиторної самостійної роботи здобувачів є: глибина і міцність знань, рівень мислення, вміння систематизувати знання за окремими темами, вміння робити обґрунтовані висновки, володіння категорійним апаратом, вміння знаходити необхідну інформацію, здійснювати її систематизацію та обробку, самореалізація на практичних заняттях.

Підсумковий контроль знань та компетентностей здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення семестрового екзамену, завданням якого є перевірка розуміння здобувачом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Переведення набраних здобувачем балів за 100-бальною шкалою в оцінки за національною (5-бальною) шкалою та шкалою ECTS здійснюється в відповідності до таблиці:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи)	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
81 – 89	B	добре	
75 – 80	C		
65 – 74	D	задовільно	
55–64	E		
30–54	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0 – 29	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

VI СЕМЕСТРОВИЙ ГРАФІК

Склад і графік складання контрольних точок дисципліни «Програми і проекти соціального захисту та соціального забезпечення», форми і терміни контролю (спеціальність 232 Соціальне забезпечення) для денної форми навчання

№	Назва і стислий зміст контрольного заходу	Рейтингова оцінка		Тиждень
		min	max	
1	Аудиторна робота здобувача оцінюється на основі його відповідей на заняттях, активності у роботі протягом семестру. Поточний контроль – усне опитування в ході лекцій та практичних заняттях, оцінювання правильності вирішення тестових та ситуаційних завдань, кейсів на практичних заняттях та при виконанні самостійної роботи. Здобувач здатний продемонструвати критичне осмислення лекційного та позалекційного матеріалу, брати кваліфіковану участь у дискусії з наведенням аргументації.	5	20	1-9
2	Індивідуальне завдання № 1 Підготовка презентації за обраною темою і виступ з доповіддю на практичних заняттях, тез доповідей, статті, роботи на конкурс, презентації, виступ з доповіддю на конференції	5	10	1-9
	Індивідуальне завдання № 2 Розробка проекту соціального захисту або соціального забезпечення за обраною тематикою. Розробити концепцію проекту, здійснити планування проекту, розробити графік робіт проекту.	10	20	1-9
3	Модульна контрольна робота №1 (Здобувач виконує тестові та розрахункові завдання, що відповідають програмним результатам навчання за темами змістового модуля №1)	15	20	4
4	Модульна контрольна робота №2 (Здобувач виконує тестові та ситуаційні завдання, що відповідають програмним результатам навчання за темами змістового модуля №2)	15	20	8
5	Колоквіум	5	10	9
Оцінка поточної успішності за 100-бальною шкалою (коефіцієнт вагомості=0,5)		55	100	
Підсумковий контроль (коефіцієнт вагомості=0,5) (Письмовий залік у разі підвищення рейтингового балу)		55	100	
Загальний рейтинг = 0,5*оцінка поточної успішності+0,5*оцінка підсумкового контролю				

Перелік обов'язкових контрольних точок для оцінювання знань здобувачів заочної форми навчання

№	Назва і стислий зміст контрольного заходу	Рейтингова оцінка	
		min	max
1	Поточний контроль (коефіцієнт вагомості=0,4) Тестова контрольна робота, яка виконується здобувачем індивідуально в системі «Moodle»	55	100
2	Підсумковий контроль (коефіцієнт вагомості=0,6) (Письмовий залік) Здобувач виконав завдання та навів аргументовані відповіді на питання, що відповідають програмним результатам навчання з дисципліни	55	100

VII РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

7.1. Основна література

1. Довгань Л.Є., Мохонько Г.А. Малик І.П. Управління проектами: навчальний посібник. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 420 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/19481/1/DMM_UP_2017.pdf
2. Програми і проекти соціального захисту та соціального забезпечення: конспект лекцій з дисципліни / укл. І.І. Смирнова, Т.П. Гітис. Краматорськ: ДДМА, 2020. URL: <http://moodle.dgma.donetsk.ua>
3. Основи грантрайтингу та управління проектами в публічній сфері : метод. реком. для органів влади та недерж. орг-цій./ за заг.ред. Кулініча О.В. Харків: Золоті сторінки, 2017. 148 с. URL: <http://compet.kh.gov.ua/images/2017/grant.pdf>
4. Приймак В.М. Управління проектами: навч. посіб. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. 464с. URL: https://www.researchgate.net/publication/324704189_Upravlinna_proektami_navcalnij_posibnik
5. Чемерис А.О. Розроблення та управління проектами у публічній сфері: європейський вимір для України : практичний посібник Швейцарсько-український проєкт "Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO". К. : ТОВ "Софія-А", 2012. 80 с.

7.2. Додаткова література

1. Єгорченков О.В., Єгорченкова Н.Ю., Катаєва Є.Ю. Азбука управління проектами. Планування: навч. посіб. Київ : КНУ ім. Т.Шевченка, 2017. 117 с. URL: http://www.geol.univ.kiev.ua/lib/ABC_project_management.pdf
2. Кривоконь Н. І. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні: навч. Посіб. Чернігів : ЧДТУ, 2012. 319 с.
3. Петренко Н.О., Кустрич Л.О., Гоменюк М.О. Управління проектами: навч.посіб. К.: Центр учбової літератури, 2015. 244 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1494_79041772.pdf
4. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія. Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 244 с. URL: <http://www.dut.edu.ua/ua/lib/12/category/734/view/1253>

7.3. Web-ресурси

1. Офіційний сайт законодавство України.URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
2. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України.URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

4. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL:
<http://www.msp.gov.ua>

5. Офіційний сайт Державної служби зайнятості. URL:
<https://www.dcz.gov.ua>